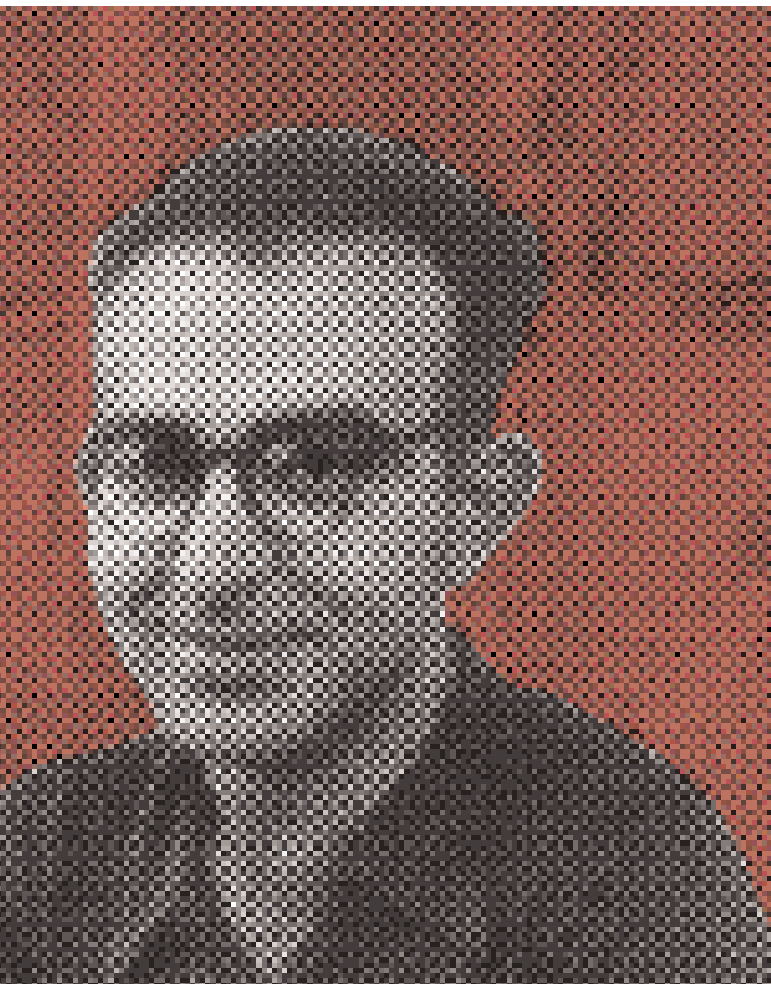

La lliçó cívica de Manuel Sanchis Guarner

Francesc Pérez i Moragón [Universitat de València / IIFV]

Un dels factors vitals més importants en la trajectòria de Manuel Sanchis Guarner va ser l'impuls que el portà una vegada i una altra, malgrat les derrotes i els conflictes que això li va comportar, a lligar-se amb entusiasme, amb optimisme, i ben sovint amb sacrifici dels seus interessos personals, a propostes civils que tenien en comú, sempre, factors que continuen sent d'un valor incalculable per a una vida social edificada sobre principis de llibertat, de respecte als drets de la persona i dels pobles, i, en definitiva, sobre una projecció cap al futur de les conquestes culturals aconseguides al llarg de la història del país en què havia nascut.

Per això mateix, el record dels patiments de què va ser víctima, sobretot els darrers anys de la seua vida, quan més indefens estava, continua despertant en tanta gent un sentiment d'injustícia suportada col·lectivament. Per això, també, la seua obra i el seu exemple civil no han estat oblidats.

Potser qui millor va resumir la profunda significació que va tenir la pèrdua d'una personalitat així, va ser Joan Fuster, que tantes qualitats tenia en comú amb Sanchis Guarner, tot i que el tarannà dels dos era ben distint. Aquell resum el va escriure poc després de la mort del vell amic. La seua impressió, que l'assagista creia només d'ell, era sens dubte compartida per molts:

“Quan el vam deixar abandonat al cementeri i els altres tornàvem a les nostres rutines, jo vaig sentir, no solament una gran pena, sinó també una tremenda sensació de buit. La ciutat, habitual i sorollosa, em va semblar trista: amb la tristor d’una orfandat inconscient. Era una imaginació meua, sens dubte. O no: objectivament era així. Manuel Sanchis Guarner, ell, el difunt, ens llega una biografia admirable, una obra eficaç i una lliçó “fora de càtedra” que és l’apassionada fidelitat a la llengua que parlem i al poble que la parla. Siguem-ne dignes”. (Joan Fuster: “Esbós d’elegia”, València 1981)

El compromís social i nacional de Sanchis Guarner fou palés sempre, però es va plasmar en moments històrics ben distints, entre la monarquia d’Alfons XIII, la Segona República, la guerra d’Espanya, el franquisme, la Transició postfranquista i la monarquia restaurada en la persona de Joan Carles I. Tot comptat, per tant, no va poder gaudir de les llibertats democràtiques sinó una petita part de la seua existència. Malgrat això, en cap moment no va perdre la perspectiva d’aconseguir un País Valencià en què aquell compromís personal tinguera possibilitats de desenvolupar-se.

En aquesta col·laboració seguiré, per tal de comentar breument aquella trajectòria admirable, l’excel·lent biografia escrita per Santi Cortés, una obra que l’autor ha complementat amb altres investigacions igualment imprescindibles. Em serviré també, com a marc general, d’unes notes meues que aparegueren sense signatura poc després de la mort del nostre personatge, en el núm. 12-13 del *Butlletí d’Acció Cultural del País Valencià* (maig 1982).

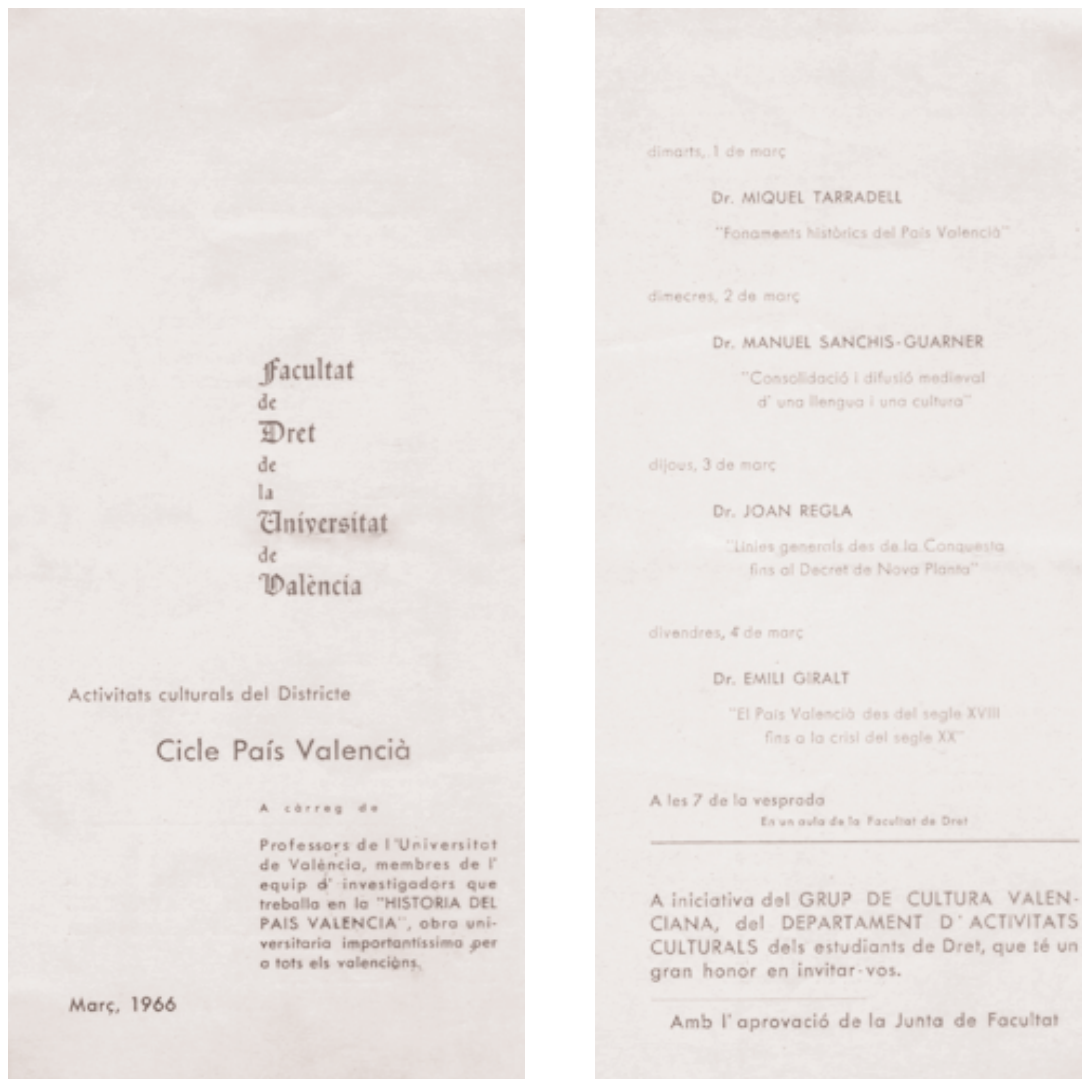
A grans trets, la divisió en períodes practicada per Cortés s’articula en els epígrafs següents, pel que fa a l’objecte d’aquest article: el pas per la Universitat, com a estudiant (1928-1931) i com a jove llicenciat que continua una carrera acadèmica prometedora (1931-1936); el tall de la guerra d’Espanya (1936-1939) i, com a conseqüència de la derrota que sofrí la República, el període d’empresonament (1939-194); l’estada a Mallorca (1943-1951), des d’on no perd en cap moment l’interès primordial per la realitat valenciana; el retorn definitiu a València, la ciutat natal (1959-1962), amb la represa parcial de l’activitat universitària, ara ja com a professor; una etapa (1962-1975), en què esdevé, per utilitzar la denominació de Cortés, un “home-símbol”; la Transició postfranquista (1975-1981), marcada per una manifestació encara més pública del compromís civil de Sanchis Guarner, la seua consolidació en la vida universitària i, com a efecte de tot plegat, un seguit d’atacs que probablement escurçaren, de manera cruenta i iniqua, la seua vida.

Descobrint i descobrint-se

En més d’una ocasió, Sanchis Guarner va declarar el paper que havia jugat en la seua formació, incloent-hi el descobriment de la seua identitat nacional, el seu oncle, Josep Sanchis Sivera (1867-1937), historiador, canonge de la Seu de València, director del Centre de Cultura Valenciana i membre de l’Institut d’Estudis Catalans i d’altres organismes científics. D’altra banda, aquella descoberta es va produir de ben jove, cap als quinze anys, però es va refermar quan era estudiant a la Universitat de València, on cursà de manera simultània dues carreres —Filosofia i Lletres i Dret.

En qualsevol cas, la primera mostra de preocupació per la vida del seu país la va donar en l’etapa d’estudiant a la Universitat de València, quan va participar activament en dos grups que tenien objectius paral·lels, per a la renovació de la vida acadèmica: Acció Cultural Valenciana i la Federació Universitaria Escolar (FUE).

Tots dos grups van nàixer en els darrers anys de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) i, malgrat els intents dels successors immediats del general en el govern de l’estat espanyol, també del

Conferències al voltant de la història dels valencians.

regnat d'Alfons XIII. Tanmateix, el que interessa remarcar ací és participació de Sanchis en tots dos, perquè aquest fet pot ser considerat, crec que amb exactitud, com una síntesi entre idees democràtiques, en un sentit ampli, reivindicació nacional i, alhora, actuació per construir un àmbit universitari acadèmicament més rigorós i més lligat a les necessitats professionals i culturals del país en que s'inseria.

Al capdavant, la vida de Sanchis Guarner estaria, ja per sempre, incardinada estretament als tres pols d'interès assenyalats per aquests objectius. D'altra banda, la pertinença a Acció Cultural Valenciana i a la FUE creà uns vincles personals que el nostre homenatjat mantindria fins als darrers moments. Potser l'índici més clar d'aquesta continuïtat és el fet que, anys després de la guerra, com a responsable de la segona època de L'Estel, represa el 1962, en recuperà alguns, sota el mateix segell editorial, malgrat que el conflicte hi havia creat divisions perdurables. És el cas de Vicent Genovés Amorós, home de dreta, molt acostat al tradicionalisme, i d'Emili Gómez Nadal, afiliat al Partido Comunista de España i exiliat des del 1939.

La República, la guerra i els resultats d'un compromís

Tot i que no era, ni de bon tros, un radical, que no havia optat —com altres companys seus van fer— per un extrem o l'altre de l'arc polític, en arribar la guerra d'Espanya, la gran cita històrica de la seua època, en l'Estat espanyol, Sanchis no va dubtar a situar-se al costat de la legalitat republicana. Era l'actitud que ineluctablement havia d'adoptar un liberal com ell, que havia viscut com a jove intel·lectual en formació les lluites universitàries finals contra la dictadura i també les esperances suscitées pel nou règim que ara estava en perill.

Per comprendre l'abast sencer del compromís adoptat per Sanchis Guarner en fer aquella tria decisiva, s'ha de tenir en compte, al costat del seu pensament democràtic, un factor que en el seu ideari era fonamental: el valencianisme. Per a Sanchis, com per a d'altres, la reivindicació nacional era inseparable d'un règim de llibertats. A ningú se li podia acudir que la victòria dels sublevats garantiria la recuperació de l'autogovern valencià. Ben al contrari, tot provava que eren forces declaradament partidàries de suprimir fins i tot l'ús públic de la llengua. Sanchis, que durant la República havia estat afiliat a organitzacions valencianistes situades en l'òrbita de l'esquerra petitburgesa, féu en la guerra un paper digníssim com a militar, compromés en definitiva amb la causa popular.

Va pagar molt car aquell compromís. A la vista de com anà la tan bescantada *Transición*, es pot afirmar que el va pagar fins a l'últim moment de la vida. Després de passar diverses peripècies en llocs de detenció arbitrats pels vencedors, va ser jutjat més d'un any després de la fi del conflicte. La sentència, que vaig comentar fa anys en un article, a la revista *Trellat*, considerava com a fets provats: “Que el Procesado Manuel Sanchis Guarner, Alférez de Complemento de Artillería, afiliado a la Izquierda [sic] Valenciana desde el otoño de 1935” i oficial de l'exèrcit republicà “se mostró entusiasta partidario de la causa roja y ya detenido en un campo de concentración hizo mofa de los principios y organización de la Causa Nacional y personas a ella afectas”. Aquests fets, afegia la sentència, “revisten los caracteres del delito de Auxilio a la rebelión militar previsto y sancionado en el n. 1 del art. 240 del Código de Justicia Militar, de cuyo delito es autor el procesado por su participación directa y material en los hechos, siendo de apreciar la concurrencia de la circunstancia atenuante de escasa peligrosidad”. Fou condemnat, d'acord amb l'estranya lògica jurídica dels sublevats, a dotze anys i un dia de reclusió.

Sanchis, mantenidor dels Jocs Florals, València (1971).

Sanchis abans de llegir un dels seus discursos.

Salvar la llengua

Finalment, l'empresonament va quedar reduït a una tercera part del temps previst en la condemna inicial i Sanchis Guarner va eixir de Montolivet pel gener de 1943. Hi ha moltes opinions segons les quals el Règimen es veié impotent per a alimentar —ni que fos molt malament— els qui tenia tancats als nombrosos presidis habilitats per a l'ocasió i no cal, per tant, imaginar qualsevol mena de magnanimitat.

En qualsevol cas, quedava clar que, a partir d'aleshores, el compromís cívic s'hauria d'exercir d'una altra manera. Per un període que primer semblava de curta durada, mentre en plena Guerra Mundial s'esperava la victòria dels Aliats contra l'Eix Berlín-Roma-Tòquio i els seus còmplices —entre els quals el general Franco i els seus ocupaven una plaça molt distingida—, i després molt més llarg, en comprovar que les potències occidentals vencedores no pensaven col·laborar a expulsar els dictadors de la Península Ibèrica, era necessari fer de la cultura una forma de lluita. I Sanchis s'hi aplicà de seguida, alhora que resolía el problema de sobreviure materialment, en veure com se li tallaven momentàniament les brillants i ben justificades expectatives de promoció acadèmica que tenia en l'horitzó el 17 de juliol de 1936.

Una de les primeres tasques a què es va dedicar, tot just acabada la guerra, va ser desenrotllar dues línies de treball fonamentals per a la supervivència de la llengua en temps de persecució. D'una banda, el desenvolupament del camí emprés el 1932 pels qui promogueren i signaren les Normes de Castelló, a través de la redacció d'una gramàtica aplicada al valencià que emprengué a la presó mateix i que finalment publicaria l'Editorial Torre, de Xavier Casp i Miquel Adlert, el 1950. D'una altra, la col·laboració en la redacció del *Diccionari Català-Valencià-Balear* iniciat per Antoni Maria Alcover i continuat per Francesc de Borja Moll.

Aquesta faena anava complementada amb una altra, de caràcter directament civil, que consistí a recórrer l'àrea lingüística en actuacions que tenien uns objectius evidents de resistència cultural i, en alguns casos, clarament parapolítica. A Barcelona, València i Palma de Mallorca, Sanchis intervingué de manera ben activa, com sempre ho solia fer, organitzant o coordinant exposicions que tingueren un gran èxit i que, entre altres conseqüències positives, tingué la de muntar grups de suport, amb personalitats de relleu social, difícilment atacables pel franquisme, però també amb la participació de persones quasi

anònimes que feien el treball de base i que anaven creant una xarxa de contactes més enllà de la simple propaganda de l'obra monumental bastida des de les Illes.

Paral·lelament, també a Mallorca i des d'allí, mirà d'animar amb propostes i activitats els cercles literaris semiclandestins, intervenint en tertúlies, tenint cura de llibres i fent antologies que marcassen l'aparició de noves promocions d'escriptors, com ara *Els poetes insulars de postguerra* (1951), a més d'activitats una mica multitudinàries, com ara els aplecs dels "Amics de les Lletres".

En acomiadar-se Sanchis de Mallorca per tornar a València, enmig d'un aquells aplecs, que li era dedicat com a homenatge, el seu amic i company Moll va resumir en un parlament la tasca que allí havia fet, a més del DCVB: "tindran motius de recordar-te sempre els escriptors mallorquins, vells i joves [...] et recordaran tots, els tradicionalistes i els revolucionaris, perquè tots t'han vist actuar com a orientador i animador de les activitats literàries mallorquines d'aquests quinze anys darrers. Tots t'han vist, a les tertúlies de lletraferits, teoritzar i catequitzar en nom d'una amplitud d'esperit que no diré que fos ignorada entre nosaltres, però que no havia trobat qui la proclamàs i en fes bandera doctrinal".

A Sanchis se li farien després molts elogis, però pocs defineixen millor que aquell, fet a l'agost de 1959, a Sant Salvador de Felanitx, el seu ànim constant d'obertura d'idees i de conciliació entre posicions contraposades.

Ja a València, i des de la seua ciutat, Sanchis va mantenir sempre tasques semblants, actuant en aplecs, fent conferències, anant allà on el demanaven d'anar. No s'ha fet, ni probablement es podrà fer mai, una relació exhaustiva de les vegades que Sanchis va intervenir en actuacions d'aquesta mena per les comarques valencianes. No era l'únic, certament, que dedicava temps, esforços i diners a aquesta mena de predicació civil i cultural, però sí el de més edat, el que potser hauria tingut dret a negar-s'hi, perquè acceptar aquests deures equivalia a sostroure hores del seu treball intel·lectual i acadèmic, a l'estudi.

La transmissió del saber, de la consciència

I no hi havia contradicció entre una dedicació i l'altra, la del despatx, entre llibres i papers, i la que es desenvolupava en estranys llocs i contrades, en sales d'actes aconseguides amb dificultats —permeses o suspeses a última hora, capritxosament, per les "autoridades competentes"— per un grup de joves, en aules d'escoles o instituts, en casinos d'un poble o altre...

No hi havia contraposició, perquè, del que es tractava, en definitiva, era de transmetre idees i coneixements. I Sanchis era un exemple perfecte d'aquella voluntat de difusió del saber que era tan pròpia dels grups d'esquerra burgesa o proletària dels anys anteriors, dels sindicalistes, dels de la Institución Libre de Enseñanza i de tantes altres organitzacions que veien l'educació de la gent, més enllà de les aules escolars, ni que fóra en grups reduïts i en circumstàncies carregades de dificultats, la millor i tal vegada l'única manera d'impulsar canvis socials en profunditat, beneficiosos per a les persones, però també per als grups que aquestes conformaven i, en general, per a la majoria.

En la Universitat —la de València, on impartia classes, va ser encara per molts anys l'única del país—, però també en altres àmbits, s'estava produint durant la dècada de 1950, i amb més empenta en la següent, una certa efervescència juvenil que manifestava una demanda clara d'aprenentatges i experiències. I Sanchis hi oferí el seu mestratge i la seua voluntat decidida de col·laborar en un canvi de situació. El seu estil oratori —ho recordarà qualsevol que l'haja conegut— prenia sovint un caire una mica pedagògic, d'explicació pacient, de consell semipaternal i amable.

Sanchis en un programa de televisió.

A aquesta part de la seua activitat pertany un dels seus llibres més coneguts i difosos, *La llengua dels valencians*, que ja en la seua primera aparició durant la República tenia el propòsit i responia a l'encàrrec de l'editor, Adolf Pizcueta, de convertir-se en un manual, en una eina docent. I això enllaça de forma directa amb aquell ambient a què adés em referia.

Durant el primer terç del segle XX, València va ser un centre editorial en què abundaven les produccions destinades a “educar”, a “formar” consciències. Els casos de molts títols trets al carrer per Prometeo, l'empresa de Blasco Ibáñez i Fernando Llorca, de les publicacions de Marí Civera, de diverses col·leccions àcrates responien a aquests propòsits educatius. També hi responien els “Quaderns d'Orientació Valencianista” editats per l'Estel, empresa mantinguda per Ignasi Villalonga i Joaquim Reig, abans de 1936.

I un dels fascicles més memorables d'aquella sèrie va ser precisament *La llengua dels valencians*, obra gràcies a la qual milers i milers de persones han entés des de llavors quina era la llengua què parlaven, d'on prové, quin abast geogràfic i demogràfic té, o quina història, i quines possibilitats d'ús social i cultural cal respectar-li.

La utilitat del llibre abans de la guerra, quan hi havia premsa valencianista i altres mitjans per a divulgar idees i coneixements era clara. Però en ple franquisme, quan el valencià estava absolutament arraconat i condemnat a extingir-se, aquelles pàgines podien ser un revulsiu ben eficaç. Així ho va concebre evidentment Joan Fuster quan projectà una col·lecció formativa i va decidir que el primer títol en seria *La llengua dels valencians*, bé que adaptada i actualitzada.

El que passà a continuació ja és conegut: Sanchis acceptà la comanda i el llibre, que aparegué el 1960, guanyà en notícies i arguments, en claredat expositiva, però també augmentà en pàgines prou

més dels límits previstos i, en conseqüència, la col·lecció que Fuster tenia al cap es va haver de limitar a aquella única publicació. Tanmateix, va ser una inversió ben feta. Ho prova que aquella segona edició es va exhaurir en sis mesos, un fet que resultava certament inusual en el mercat del llibre valencià en aquella època.

Després, encara amb algunes modificacions, aquestes ja definitives, l'obra s'incorporaria al catàleg de Garbí, empresa animada per Valerià Miralles, Alfons Cucó i Tomàs Llorens, i després, encara, al de Tres i Quatre, d'Eliseu Climent.

Fóra com fóra, *La llengua dels valencians* ha exercit durant uns anys una funció formativa de primer ordre. En escriure-la, Sanchis estava contribuint generosament a modificar la concepció social generalitzada al País Valencià sobre la llengua pròpia. No sols a esvair fantasies secessionistes i històries falses sobre orígens suposats, sinó també —i això era potser més important— a fer que molts capgirassen la seua visió i aprenguessen a respectar el valencià.

Home d'institucions

D'altra banda, Sanchis veia amb claredat que el país no podia anar endavant només amb accions individuals. Calia crear institucions o enfortir-ne aquelles ja existents que tinguessen sentit civil de cara a un futur democràtic.

Per això va ser membre actiu de nombroses entitats, com ara la Fundació Gaetà Huguet, de Castelló de la Plana —una mena de reedició, adaptada, de “Proa”, institució decapitada per la guerra—; de l'Ateneu Mercantil de València, d'on fou directiu molts anys; del Centre de Cultura Valenciana; del Consell per al Foment de la Llengua Valenciana i de la Fundació Ausiàs Marc, que el succeí; d'Acció Cultural del País Valencià; del Cercle de Belles Arts de València; de la Reial Societat d'Amics del País, de València, on també estigué anys en la junta directiva de la institució. I això, a més dels organismes de caire acadèmic, com ara l'Institut d'Estudis Catalans, que també en aquella etapa tenien un sentit civil suplementari, com a factor alhora de resistència i de cohesió social.

Era una manera d'influir, d'estar present, de cooperar perquè es prenguessen decisions i es realitzassen actuacions en què hi hagués una perspectiva valenciana i valencianista. La seua influència, en aquest sentit, va ser notòria i d'una eficàcia indiscutible, entre altres raons, per la gran capacitat del nostre personatge per a dialogar i tractar de crear ponts per damunt de diferències que no fossen substancials.

En combinar el seu treball professional com a docent, amb la investigació i les publicacions sobre filologia, etnografia, història, literatura i altres qüestions, i encara més amb les tasques de divulgació cultural i de formació de la gent, Sanchis Guarner tenia una ferma consciència social. També quan buscava o acceptava formar part d'aquelles institucions que he indicat i d'altres.

Se sabia part d'una cadena que no havia de trencar-se, d'un sistema en què transmetre idees i conceptes era decisiu. Si hi fallava cap anella, el futur dels ciutadans del país seria molt més negre. Si la connexió funcionava —i ell hi feia tot el que podia, perquè funcionàs— es podria impedir la davallada final, accelerada per la derrota de la República i per la llarguíssima durada del franquisme. I, a més, tenint en compte que al País Valencià aquesta cadena era particularment dèbil en qüestions com ara la llengua, la cultura o la consciència popular. Més que a les Illes, més que al Principat.

I va morir Franco, el 1975, i va aparèixer un escenari nou, en què semblava que la normalitat cultural i lingüística seria una dada imprescindible —i garantida— en la quotidianitat de la vida social. En alguna

Sanchis signant exemplars d'un del seus darrers llibres.

ocasió he escrit que l'optimisme era una de les característiques essencials de Sanchis, era la seua forma de ser, però també, amb tota probabilitat, era un dels elements que més contribuïen perquè fos precisament com era. L'optimisme, juntament amb un ideari fermament assentat, el definia i li donava forces.

A pesar de posseir en grau molt elevat aquestes qualitats morals, el xoc que degué rebre en veure que la nova realitat política no responia als projectes somiats degué ser terrible. En el darrer tram de la seua existència hagué de veure com la demagògia s'apoderava de carrers i de mitjans de comunicació, com la violència física i verbal tractava d'imposar-se com fos sobre la raó. S'hi sobreposà com va poder. Enfront de tantes barbaritats impunes, "mai no manifestava el menor propòsit de retirar-se. Al contrari, com més s'ensanyaven amb ell, més s'afirmava en la seua voluntat de continuar la seua lluita. I això que sabia que el seu cor no estava en condicions de sostenir una tensió tan forta".

Són paraules, ben exactes, de Josep Iborra, que va col·laborar amb ell en activitats universitàries. En efecte, el seu sentit de compromís civil no es va estroncar. Ni tan sols en els moments més amargs i injusts. I aquesta va ser, sense cap mena de dubte, la seua darrera lliçó moral i civil perquè, a la paciència que tantes vegades havia mostrat, ara uní el sacrifici.